

1. AZ ELSŐ VILÁGKIÁLLÍTÁS 1851. LONDON

Henry Cole és a Society of Arts kezdeményezésére a királynő férje, Albert herceg kezdetektől tartó hathatós támogatásától vezérelve, s a brit üzleti körök nagy örömeire 1851. május 1-jén 30 000 érdeklődő előtt nyitotta meg Viktória királynő (uralk. 1838–1901) – s a tények ismeretében egyáltalán nem túlzás – a Great Exhibitionnak (Nagy Kiállításnak) keresztelt első világkiállítást. Ez az önfinanszírozó, üzleti vállalkozásként sem utolsó kezdeményezés eleinte mind kormányzati elfogadottságát, mind a kiállítási csarnok helyét és épületét tekintve számos nehézséggel, néha leküzdhetetlennek tűnő akadállyal találta magát szemben. A szervezők elhivatottsága, és persze az esemény elnöki tisztét betöltő uralkodói patrónus, Albert herceg befolyása, ambiciózus magatartása végül legyőzött minden nehézséget, s a megvalósult kiállítás színvonala, világsikere bebizonyította a kezdeményezőknél, hogy többéves megfeszített munkájuk megérte a befektetett energiát.

Huszonnyolc ország – beleértve a brit kolóniákat – mintegy 14 000, felerészben hazai kiállító cége mellett

3000 magánszemély is bemutatta alkotásait. Hat kategória (nyersanyag és késztermék, gépgyártás, manufaktúratermékek, fazekasság; fém-, fa- és kőgyártmányok, valamint rövid- és vegyesárúk, szépművészet), harminc osztályában 32 612 tárgyat sorolt fel a kiállítás katalógusa.

A londoni tárlaton számos olyan találmány került először közszemlére, amelyek megszületését napjaink embere minden bizonnyal jóval közelebb datálná korunkhoz. Egy angol cég már akkoriban előállított olyan berendezést, ami akár egész épületeket képes volt ellátni tiszta meleg levegővel, és egy amerikai aratógép kísértetiesen hasonló elven működött, mint a ma is használatos kombájnok. Egész részleget töltöttek meg a különféle gáztűzhelyek őspéldányai; elektromos elven működő órák mutatták az időt a kiállításnak helyet adó épület bejáratai felett; s már itt megjelent a bécsi Thonet cég a hajlított bútoraival. A legmeglepőbb, hogy már ekkor bemutatott egyfajta műanyagból, guttaperchából – vulkanizált kaucsukszármazékból – készült bútorokat is.

1. A Kristálypalota

2. A kiállítás emlékérmé

A kiállítás egyik legfőbb látványossága Wyld óriási földgömbje volt, de ugyancsak nagy hatást váltott ki a Hyde Park taván horgonyzó mintafregatt is. Bár a fényképezés területén az igazi áttörést csak az 1855-ös párizsi tárlat hozta, már Londonban nagy feltűnést keltettek a fotózás kísérletező úttörői, sőt itt mutatták be a korszak egyik nagy sikerének tartott sztereónézőt is. (Mittán a lapok megírták, hogy az újdonság a királynő tetszését is elnyerte, kitört a sztereóhisztéria: három hónap alatt negyedmilliót adtak el a szerkezetből.)

Az öt és fél hónapig nyitva tartó kiállítást több mint hatmillió látogató tekintette meg, közöttük gyakran tiszteletét tette a királynő is, hol egyik, hol másik gyermeke kíséretében. Az előre lefektetett szabályok szerint eljáró szakmai zsűri 2918 résztvevő között két kategóriában osztottak ki bronzból készült emlékérmeket és elismerő okleveleket, a legjelentősebbnek ítélt alkotások közül pedig 170-et érdeméremmel jutalmaztak.

A siker óriási volt. Viktória királynő naplójában élete egyik legboldogabb napjának, sőt az angol történelem legnagyobb eseményének nevezte a megnyitót. A kiállítás 2,525 millió fontos bevételével szemben 1,775 millió font kiadás állt, tehát a szervezők – a befektetők nem kis öröme – pénzügyileg is nyereséggé tudták tenni a rendezvényt. (Más adatok szerint 913 000 font költséggel szemben 1 063 000 font bevétel keletkezett.)

A kiállítás egyik legfontosabb célkitűzése a világ ipari termékeinek minél teljesebb áttekintése volt – emel-

lett azonban nem csupán a tökéletességre való törekvés, valamint a csúcsmínőség díjazása, hanem az újdonságok bemutatása és a hiányosságok felmérése is fontos szempontként jelentkezett. A rendezvény ipari jellegénél fogva a képzőművészet csupán a kiállítás installációs elemeként, versenyen kívül jelenhetett meg.

*

Magyarország az 1848–1849-es magyar szabadságharc leverése után alig két évvel, szuverenitását időlegesen mintegy két évtizede elvesztve nem vehetett önállóan részt a londoni kiállításon. Korizmic László, az 1850-ben elindított Gazdasági Lapok főszerkesztője a magyar részvételről szóló 1851 novemberében megjelent vezércikkében sajnálkozását fejezte ki, hogy hazánk fiai csupán véletlenszerűen, nem szervezett és előkészített keretek között – vagyis az egyes ambiciózusabb iparosok, gyárosok saját elhatározásból –, csak az osztrákok számára kijelölt helyen mutathatták be termékeiket. Ausztria 746 (más forrás szerint 731) kiállítóval képviseltette magát, s ezeknek mintegy négy százaléka magyarországi, három százaléka erdélyi volt.

Szinóbányáról (ma Cinobaňa Szlovákiában található, Losonc közelében) nyersvas, Gróf Andrassy György dernői gyárából (amúgy e vashámorban készítették a Lánchíd öntöttvas elemeit) rúdvas került ki, a bányavárosok közül nyolc az általuk kitermelt ásványok gyűj-

3. A Gazdasági Lapok címlapja

teményeit küldte el a kiállításra. Pestről carmin festék, Fehértemplomról és Wersecről (Versec) nyersselyem érkezett. Az úrményi Hunyady grófok uradalmából és a Figdor és Fia cégtől gyapjút, Birnbaumtól kendert mutattak be a tárlaton. Malvieux nyers és finomított repceolajat vitt a vásárvárosba. Gácsról, Szakolcáról posztót, doszkont küldtek. Geyer János szűcs karikás ostort és magyar subát állított ki, a pesti Singer frakkot, Sopronból mellényt és kabátot, Miskolcra, Rimaszombatból felföldi cifraszűrt láthatott a nagyérdemű közönség Londonban. A korszak egyik legelső magyar üvegyárából, Kuchinkától borüvegek és pokálok (serlegek) kerültek a nézők elé, Miszbachtól (Alois Miesbach, osztrák téglagyárosról van szó, aki Pesten is több üzemet létesített) jeles fal-, tető- meg ürtéglák és cserépcsővek voltak megtekinthetők. Itt kezdődött Fischer Mór Herendi Porcelánmanufaktúrájának világkarrierje, melynek kínai mintákat utánzó chiniserie-jei óriási sikert arattak.

A művészi kézműipart magas szinten művelő id. Kirner József újonnan készített vadászfegyvereit állította ki, a kézművesek egyik csúcscsukmáját, az órákészítést mesterfokon űző Králik Sámuel zseb- és utazóórát vitt magával. (Králik ugyanis – egyedüli órásként képviselve hazánkat – maga kísérte műveit Angliába. A mesterben a kiállítások e korai időszakának legkitartóbb magyar résztvevőjét tisztelhetjük: 1873-ig be-

zárólag valamennyi bemutatón szerepeltek munkái, 1862-ben, 1867-ben és 1873-ban díjjal tüntették ki.) Az ötvösség egyik jeles hazai képviselője, Szentpétery József az addigra már-már elfeledett, de a historizmus születésének köszönhetően újra felfedezett dombormű-készítés magasiskoláját mutatta be réz- illetve ezüstművein.

A felsorolt kiállítók közül többről biztosan tudjuk, hogy személyesen is megjelentek a tárlat helyszínén, ahol nem csupán készítményeik sikereit követték nyomon, de hasznos üzleti ismeretségeket is kötöttek, és tanulmányozták a külföldi mesterek legújabb alkotásait. A magyar kiállítók közül négyen dicsérfő oklevéllel, hatan pedig díszéremmel jöhettek haza, melyeket természetesen büszkén mutogattak, és később szívesen felhasználtak hirdeteikben. Számos cég arculatának máig fontos elemét képezik a világhiállításokon elnyert díjak.

Gróf Andrassy nyersvasa, Kochmeister Frigyes, illetve Smurák kobaltja, Malvieux repceolaja dicséretben részesült. Gróf Hunyady gyapjúja, Geyer János subája, Malatinszky Imre cifraszűre díszéremet kapott, Singer József frakkjával dicsérfő oklevelet nyert. A herendi is

4. A Herendi Porcelángyár oklevele

5. A Kristálypalota belülről

megkapta első nemzetközi elismerését: az első osztályú érmet és a mellé járó dicséző oklevelet.

A Kristálypalota

A világkiállítások kezdetben még egyetlen, hatalmas épületben egyesítették az emberiség alkotásait. Ezek közül az első, az építészetben is mérőkövnek számító Crystal Palace (Kristálypalota) viktoriánus stílusban épült. A palota tervezője, az eredetileg kertépítő mérnök Joseph Paxton üvegházak tervezésével alapozta meg hírnevét.

A vasszerkezetes üvegcsarnok az impozáns, központi fekvésű Hyde Parkban épült fel. A kiállítás ellenzői – akik komolyan veszélyeztették az esemény létrejöttét – elérték, hogy csak abban az esetben épülhessen fel a palota az említett részen, ha azt a kiállítást követően elbontják onnan, és eredeti szépségében helyreállítják a parkot. Többek között valószínűleg a könnyű eltávolíthatóság miatt esett a kiállítási bizottság választása Paxton tervére: az épületet tizenhét hét alatt felállították. A kiállítás végeztével pedig ugyanilyen ütemben szétsze-

relték, hogy azután Sydenhambe, London Lewishom nevű kerületébe szállítsák, ahol 1854-ben, megnagyobbított formában mint múzeumot és kiállítási csarnokot adják át. Manapság azonban már nem csodálhatják meg az angol fővárosban járók ezt a fantasztikus palotát: 1936-ban teljesen a tűz martalékává vált.

Paxton forradalmian új építési módot választott, mely nemcsak az épület mobilitásában, az újszerű alapanyagok bevezetésében, hanem a hatalmas terek könnyűszerkezettel történő átkötése tekintetében is megnyilvánult.

A Punch, Anglia egyik legismertebb satirikus lapja által elkeresztelt kiállítási csarnok kiterjedése 564×124 m, legnagyobb keresztboltozatának magassága 40 m volt. (Érdekessége, hogy az épület hossza az angolok által használt hossz mértékben 1851 láb (564 m) volt, mely az esemény évszámát adta ki.) Az épület 85 000 font sterlingbe, az összes költség mintegy öt százalékába került, 3500 t öntöttvas, 550 t kovácsoltvas és 83 238 m² üveg kellett a felépítéséhez. A 74 000 m²-es alapterületéhez 20 000 m² galéria tartozott. A Kristálypalota hatalmas

méreteit könnyebb elképzelni, ha más, ismert épületekhez hasonlítjuk: a paraméterek szerint négyszer nagyobb volt, mint a római Szent Péter-székesegyház, és tizenhatszor fért volna el benne a bécsi Stephansdom.

A már említett „korai környezetvédők” az épület elbontása mellett kiharcolták azt is, hogy az építkezés miatt egyetlen fát se vágjanak ki a nevezett területen. Ezt a kívánságot úgy teljesítették a kivitelezők, hogy az épületen belül eső hatalmas ősfákat padokkal vették körül, így a kiállítási palota mintegy ezek üvegházaként működött. A fák védelmét olyannyira komolyan vették, hogy az először lapos tetősre tervezett épületet dongaboltozatosá alakították át egy öreg szilfa miatt, mely máskülönben nem fért volna el az eredetileg elgondolt födém alatt.

ALBERT herceg

Ferenc Ágost Károly Albert Emánuel (1819–1861) a thüringiai Rosenau kastélyában született Ernő szász-coburg és gothai herceg második fiaként. 1838 augusz-

tusában tanúja volt unokatestvéré, a tizennyolc éves Viktória angol királynővé történő koronázásának. Az uralkodónő megkedvelte az ifjú Albertet, és férjéül választotta. Az esküvőt Londonban tartották meg 1840. február 10-én. Kiváló tulajdonságai dacára az angol közvélemény nehezen fogadta el az ifjú férjet, ugyanis az élclapok képtelen vádakkal illették a pénztelen, „ritter” herceget. A királynő azonban az első naptól kezdve kikergette férje tanácsát a legfontosabb kérdésekben. Ennek köszönhetően Albert jelentős befolyást gyakorolt Anglia kormányzására. 1857-ben a parlament engedelmével Viktória a Prince Consort címet adományozta hitvesének, és a titkos tanács tagjává tette.

A jótékonyágáról, tudomány- és művészetpártolásáról ismert Albert végül az első londoni világkiállítás tervének sikeres megvalósításával vívta ki Anglia népének elismerését.

SIR HENRY COLE (1808–1882)

A világkiállítás eszméje a brit Society of Arts kezdeményezésére vezethető vissza, melynek egyik vezetője Henry Cole volt. A világtárlat javaslatát ő terjesztette Albert herceg elé, aki lelkesen állt az ügy élére, latba vetve befolyását a siker érdekében. A kezdetben vonatkozó parlament beleegyezése után a kiállítás szervezésére és lebonyolítására egy 24 tagú bizottságot, a Royal Commissiont hozták létre, melynek vezetését Henry Cole-ra bízták.

A rendezvény után, a londoni világkiállítások legjelentősebb emlékei számára létrehozott Dél-Kensington Múzeum (1899-től Viktória és Albert Múzeum) első igazgatója az időközben lovaggá ütött Henry Cole lett.

KORIZMICS LÁSZLÓ (1816–1886)

1837-ben Pesten szerzett mérnöki oklevelet, de párhuzamosan gazdálkodási tanulmányokat is folytatott, s 1838–1848 között több főúri uradalomban teljesített szolgálatot. Magyarországon az elsők között volt, aki bevezette a rétöntözési eljárást. 1848-ban Klauzál Gábor földművelésügyi miniszter titkára volt. 1849-ben megindította a Magyar Gazda helyét elfoglaló Gazdasági Lapokat. Részt vett az úrbéri pátens végrehajtási munkálataiban, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület egyik vezetőjeként fontos szerepet játszott a magyar mezőgazdasági fejlesztések elindításában. Egyik alapítója és vezetője lett a Magyar Földhitelintézetnek. Akadémiai tagsága mellett 1868-tól haláláig kormánypárti képviselőként tevékenykedett.

1851-ben a Gazdasági Lapok főszerkesztőjeként eljutott a londoni világkiállításra, s számos vezércikkben

6. Herendi váza Albert herceg portréjával